

Dordrecht Ondergronds 41

Gemeente Dordrecht, onderzoeksgebied Oranjepark.

Een archeologisch booronderzoek naar het verdronken
middeleeuwse landschap.

Dorst, M.C.

*Juvenile brakwaterkokkels; een indicatie voor de aanwezigheid van o.a.
middeleeuwse sloten ten tijde van de St. Elisabethsvloed van 1421.*

2013

Gemeente Dordrecht
Stadsontwikkeling/Ruimtelijke Realisatie/Archeologie

Colofon	
ISSN	1876-2379
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	J. Hoevenberg
Afbeeldingen	Gem. Dordrecht, Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Vormgeving	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Drukwerk	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, februari 2013
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2013	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
2. Gegevens onderzoeksgebied	5
3. Bureauonderzoek	6
4. Veldwerk	8
4.1 Methoden	8
4.2 Onderzoeksresultaten	8
5. Conclusies	11
Literatuur	13
Begrippen en afkortingen	14

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Als onderdeel van een maatschappelijk stageproject is op 27 februari 2013 een archeologisch booronderzoek uitgevoerd in het Oranjepark te Dordrecht. Hierbij is de aanname getoetst dat hier de Thuredriith heeft gestroomd zoals is aangegeven op de archeologische verwachtingskaart Dordrecht. De bodemopbouw ter plaatse van het Oranjepark is gedocumenteerd door middel van zes boringen. Dit document betreft een korte rapportage van het onderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

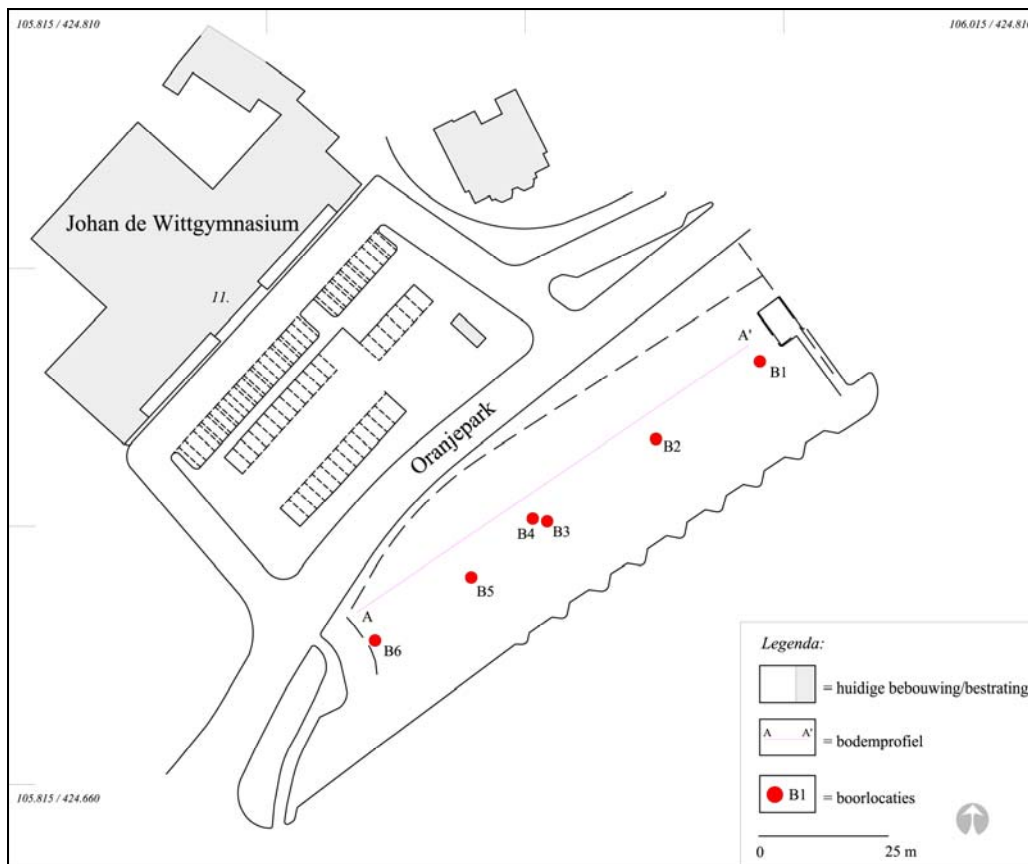
Aard onderzoek:	booronderzoek
Projectcode:	1302
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.:	nvt
Vondstmeldingsnr:	nvt
Periode:	Late Middeleeuwen
Datum onderzoek:	27 februari 2013
Plangebied:	Oranjepark
Provincie:	Zuid-Holland
Gemeente:	Dordrecht
Straat:	Oranjepark
Kaartblad:	38C
RD centrumcoördinaat:	105.919 / 424.711
Oprichtgever:	nvt
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling/Afdeling Ruimtelijke Realisatie Medewerkers: dhr. M.C. Dorst en mevr. V. Kuipers
Autorisatie:	Bevoegde overheid: Gemeente Dordrecht
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal:	Digitaal: Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl) Analoog: Archief Ruimtelijke Realisatie en het Stadsdepot Dordrecht

2. Gegevens onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de 19^e – eeuwse schil van de gemeente Dordrecht en betreft het Oranjepark, gelegen tegenover en ten zuidoosten van het Johan de Wittgymnasium aan de Oranjestraat 11 (afb. 1 en 2).

Afb. 1. De locatie van het onderzoeksgebied in Dordrecht (rood).

Afb. 2. De locatie van het onderzoeksgebied Oranjepark met de locaties van de boringen.

3. Bureauonderzoek

Het onderzoeksgebied zou, op basis van een historische kaarten, gelegen zijn ten noorden van de in bronnen genoemde middeleeuwse (rivier) Thuredrith. Het gaat dan wel om kaarten uit de periode van ná de St. Elisabethsvloed en de hierop volgende periode waarin het buitengebied onder water stond (het zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld).

Onder andere op een kaart van Johan van Deventer uit circa 1575 is direct ten zuiden van de omgrachte stad een watergang te zien die in zuidwestelijke richting loopt (afb. 3). De watergang zou een deel kunnen zijn van de historische rivier Thuredrith. Die zou dan in de Middeleeuwen een zijtak van de rivier de Dubbel zijn geweest die in noordelijke richting een verbinding vormde met de Merwede/Oude Maas. Aan de Thuredrith is de stad Dordrecht ontstaan en het noordelijkste deel van de rivier zou hierbij zijn omgevormd tot haven; nu de Wijnhaven (Oude Haven).

Afb. 3. De locatie van het onderzoeksgebied (rode cirkel) bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Van Deventer uit ca. 1575.

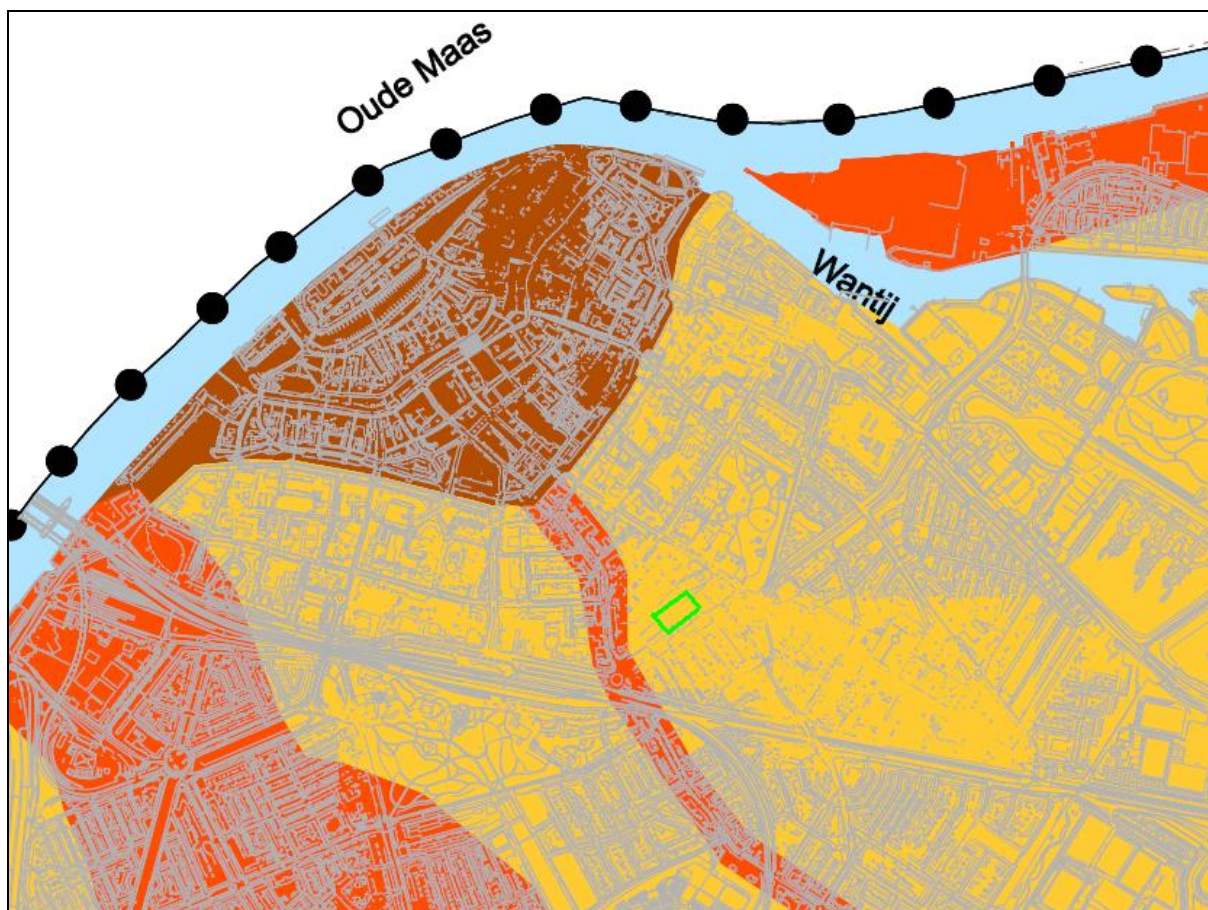
Als hier in de middeleeuwen de Thuredrith heeft gestroomd, dan is dit waarschijnlijk ook één ontginningsas geweest. Vanaf de hogere oeverzone zouden dan, haaks op de rivier, ontginningsloten zijn gegraven. Deze worden ook verwacht in het onderzoeksgebied.

Door het onderzoeksbureau RAAP is in 2006 een booronderzoek uitgevoerd aan de Toulonselaan 79-87, direct ten zuiden van Oranjepark.¹ Hier is in één boring een middeleeuwse - pre 1421 - sloot aangetroffen.

In afbeelding 4 is het onderzoeksgebied weergegeven op een uitsnede van de beleidskaart archeologie Dordrecht (2012). De watergang loopt ter hoogte van de Blekersdijk en de Dubbeldamseweg.

¹ De Boer & Raczynski-Henk, 2007

Afb. 4. De onderzoekslocatie (groen) weergegeven op een uitsnede van de beleidskaart van de gemeente Dordrecht. In oranje is direct ten zuidwesten daarvan de mogelijke loop van de Thuredrith aangegeven en nog westelijker de loop van de Dubbel.

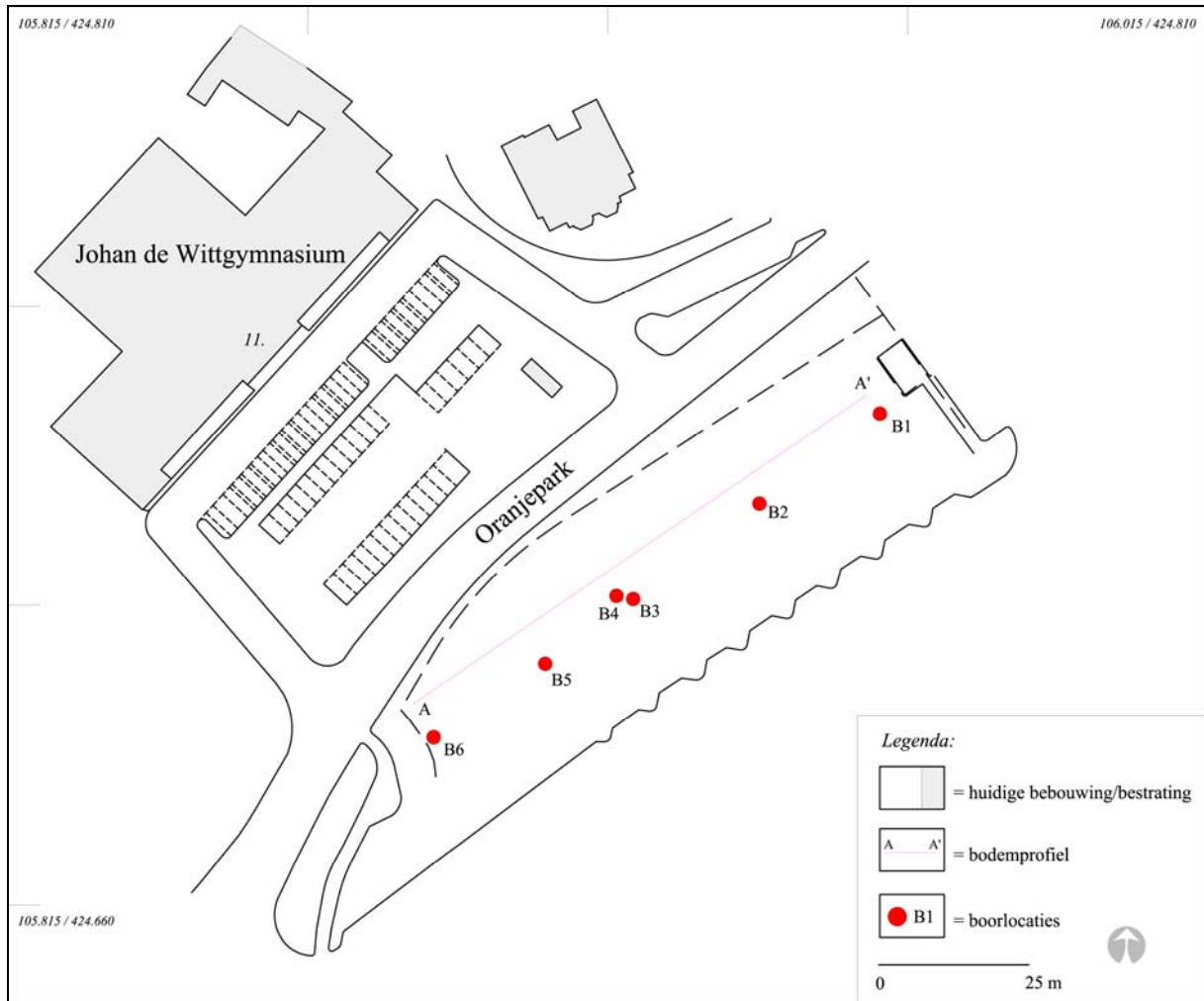
4. Veldwerk

4.1 Methode

Het veldwerk heeft plaatsgevonden op 28 februari 2013. Tijdens het onderzoek zijn, in één raai door het midden van het park, zes boringen gezet (afb. 5 en 7).

De boringen zijn gezet met een gutsboor met een diameter van 3 cm en zijn doorgezet tot in het Hollandveen Laagpakket.

Het maaiveld ligt op een hoogte van 50cm –NAP (AHN).

Afb. 5. De onderzoekslocatie met de boorlocaties.

4.2 Onderzoekresultaten

Bodemopbouw

Een geïnterpreteerd, bodemprefiel is afgebeeld in afbeelding 6. De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende vijf lithostratigrafische eenheden.

Organisch pakket A

In alle boringen is dieper gelegen een pakket bruin, mineraalarm tot licht kleilig (bos)veen met resten van (wortel)hout aanwezig.

De diepteligging van de top van het veen ligt tussen 3,6 en 4,3 m – NAP. Organisch pakket A behoort tot de Formatie van Nieuwkoop: het Hollandveen Laagpakket.

Klastisch pakket 1

In de boringen 1, 2 en 6 is op het veen een laag (licht)-bruingrijze, siltige klei aanwezig. De top hiervan is (licht) geërodeerd door het water van het Bergsche Veld (klastisch pakket 3). De dikte van de afzetting varieert tussen 10 en 55 cm. Het betreft een komkleiafzetting die mogelijk is afgezet door de Thuredrith en kan gedateerd worden tussen circa 300 voor Chr. tot de Late Middeleeuwen. Ten minste gedurende de periode van de middeleeuwse ontginningen, vanaf circa de 10^e - 11^e eeuw, was de top van dit pakket het oude maaiveld. De top van de afzetting ligt tussen 3,5 en 4,1 m – NAP (3 – 3,6 m – mv). Het pakket behoort tot de Formatie van Echteld.

Klastisch pakket 2

In de boringen 4 en 5 is (met een scherpe overgang) op het veen een laag donkergrijze tot zwarte sterk humeuze en licht siltige klei aanwezig. In boring 5 was een juveniele brakwaterkokkel (*Cerastoderma glaucum*) in levenshouding aanwezig. Deze aanwezigheid is direct geassocieerd met de St. Elisabethsvloed van 1421. Het gaat hier om de vulling van een ontginningsloot die ten tijde van de St. Elisabethsvloed nog watervoerend was. De laag heeft een maximale dikte van 30 cm en de top lag op 3,95 m –NAP (3,45 m –mv).

Klastisch pakket 3

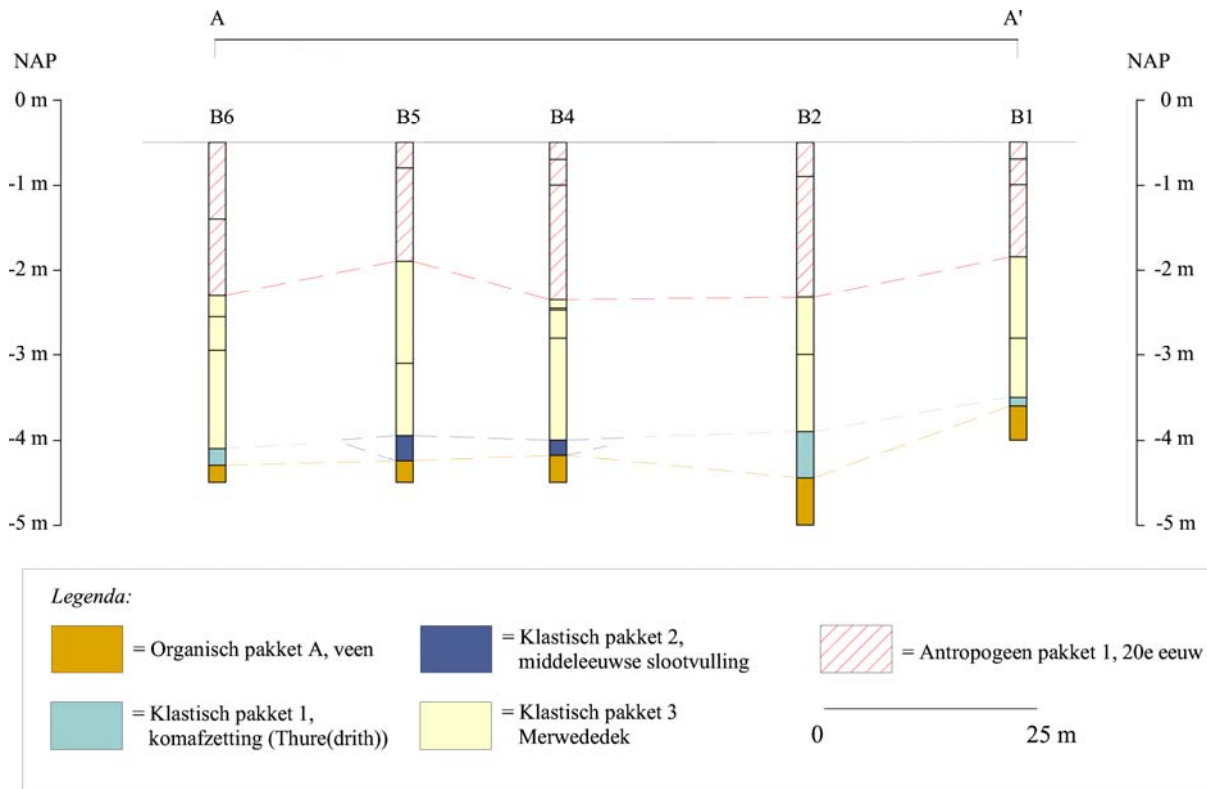
In alle boringen is op klastisch pakket 1 en 2 een pakket klei en zand aanwezig. Het diepst gelegen traject bestaat uit grijs zand met klei- en detrituslaagjes, het hoger gelegen deel bestaat uit licht zandige klei.

In het pakket zijn (resten van) zoetwaterschelpen aanwezig. Klastisch pakket 3 betreft het zogenoemde Merwededek, dat is afgezet ten tijde van het zoetwatergetijdengebied 'het Bergsche Veld'. Het betreft de jongste afzettingen van de Formatie van Echteld, welke gedateerd kunnen worden tussen 1421, de Sint Elisabethsvloed en 1603, de aanleg van de Oud Dubbeldamse polder waar het plangebied in ligt.

Het Merwededek heeft hier een dikte tussen 165 en 200 cm.

Antropogeen pakket A

Het bovenste bodempakket bestaat uit grijs zand met onderin een laag (gemalen) bouwpuin. Dit is opgebracht voorafgaande aan de aanleg van het Oranjepark in het begin van de 20^e eeuw.

Afb. 6. Een geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw in het onderzoeksgebied. Voor de ligging van de boringen, zie afb. 5.

Archeologie

Tijdens het onderzoek is in de boringen 4 en 5 een sloot uit de Late Middeleeuwen gevonden (afb. 8). In de vulling hiervan was een brakwaterkokkel aanwezig die aangeeft dat de sloot ten tijde van de St. Elisabethsvloed nog watervoerend was.

5. Conclusies

Tijdens het onderzoek aan de Toulonselaan in 2006 is ook een sloot uit deze periode gevonden (afb. 7).² Vermoedelijk gaat het in beide onderzoeken om percelingsloten die deel uitmaakten van het middeleeuwse ontginningsstelsel. Als ontginningsas van waaruit deze sloten zijn gegraven, komen zowel de rivier de Dubbel als de vermoedelijke Thuredrith in aanmerking. Hoe de sloten op één van beide rivieren zijn georiënteerd is niet te zeggen. De exacte ligging van de middeleeuwse geul van de Dubbel (en de mogelijke Thuredrith) is voor de locatie ten zuiden van het Oranjepark (nog) niet bekend.

In afbeelding 7 is een mogelijke oriëntatie van dit slotenpatroon gepresenteerd. De afstand tussen beide sloten is dan ongeveer 35 tot 40 m.

Ook op een aantal locaties op het Eiland van Dordrecht is dit ontginningslotenpatroon waargenomen. Aan de Laan der Verenigde Naties lag de onderlinge afstand tussen de sloten tussen 26,5 en 30 m.³ Een vergelijkbaar verkavelingspatroon is tussen 2007 en 2009 door RAAP aangetroffen in de Alloijzen-Bovenpolder.⁴ Hier werden de sloten aangetroffen met een onderlinge afstand van zowel exact 113 m, maar ook sloten met onderlinge afstanden die rond 40 en 50 m zaten.

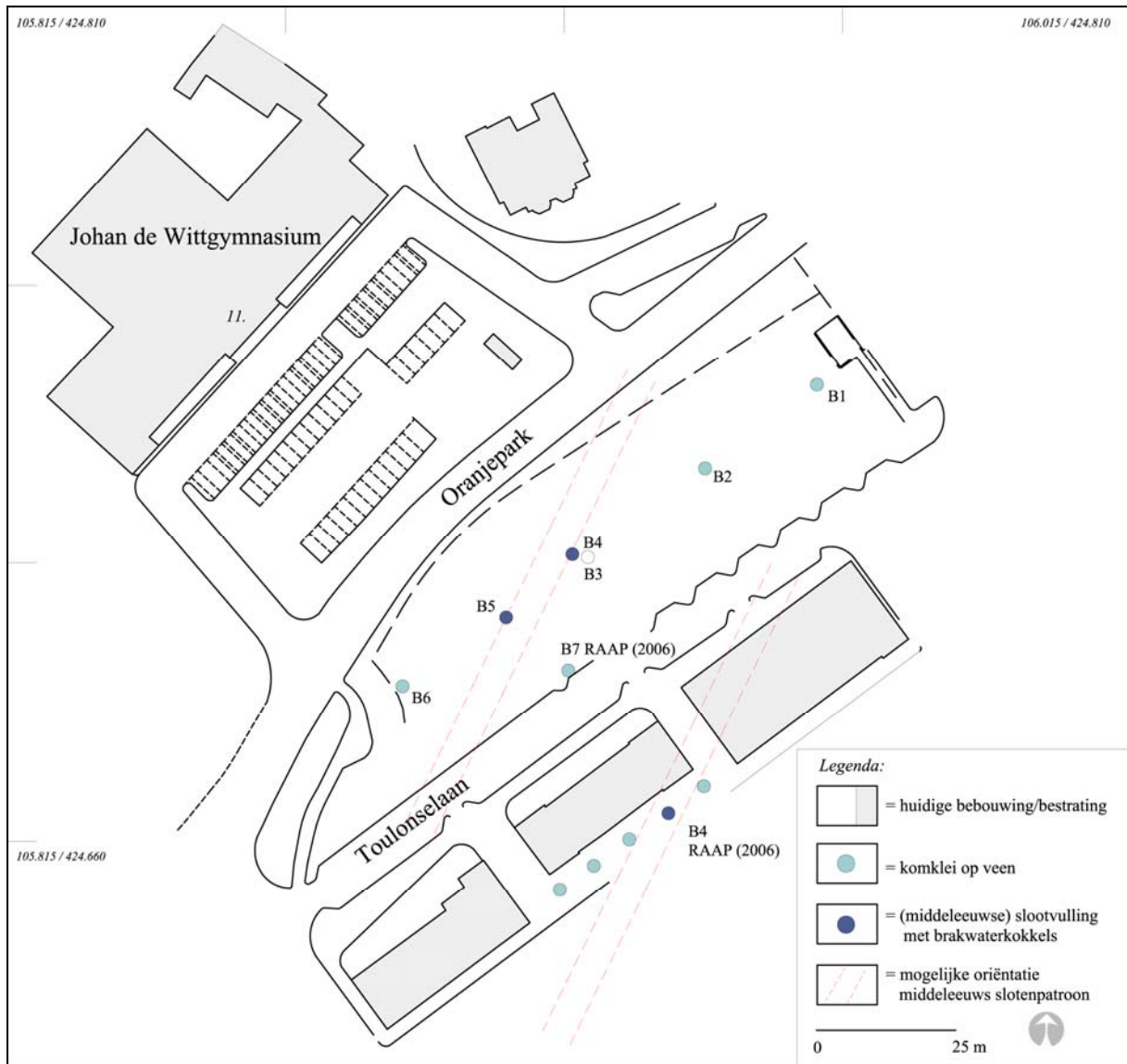
De gemiddelde perceelsbreedte op het Eiland van Dordrecht lijkt te liggen tussen 30 en 40 m. Zekerheid over de exacte oriëntatie van de aanwezige sloten kan alleen verkregen worden door middel van gravend onderzoek.

---

² De Boer & Raczynski-Henk, 2007, boring 4.

³ Dorst 2012.

⁴ Henk, de Boer & Wink 2010.

Afb. 7. Overzicht van de aangeboorde middeleeuwse sloten op de onderzoekslocaties Oranjepark én Toulonselaan (De Boer & Raczynski-Henk 2007) en de vermoedelijke oriëntatie van het slotenpatroon.

Bevoegde overheid

De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht. Voor vragen over de in dit rapport verwoorde resultaten dient contact opgenomen te worden met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, Monumentenzorg & Archeologie (tel. 078-770 4904).

LITERATUUR

Boer, G.H., de & Y. Raczynski-Henk, 2007: Plangebied Toulonselaan, gemeente Dordrecht; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek. *RAAP-rapport 1431*.

Dorst, M.C., 2012: Gemeente Dordrecht, reconstructie Laan der Verenigde Naties. Een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen. *Dordrecht Ondergronds 30*.

Henk, Y., G.H. de Boer & K. Wink, 2010. *Detecting ditches in Dordrecht*. poster gepresenteerd op de Landscape Archaeology Convention. januari 2010, Instituut voor Geo- en Bioarcheologie/VU Amsterdam.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13 ^e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wieldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart
ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed